

УДК 371.14 +316.485
DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-2.10>

Т. В. Куценко

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри наукових основ управління
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ТЕХНОЛОГІЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ КОНФЛІКТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВЧИТЕЛЯ В СИСТЕМІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено розвитку конфліктологічної компетенції вчителя в системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти. Теоретично обґрунтовано технологічні етапи розвитку конфліктологічної компетенції вчителя, а саме: мотиваційно-орієнтаційний (розвиток спрямованості вчителя на здійснення антиконфліктної професійної діяльності), пізнавальний (посилення гносеологічного потенціалу вчителя), діяльнісно-процесуальний (удосконалення вчителем сукупності конфліктологічних умінь – діагностичних, комунікативних, регулятивних, прогностичних, рефлексивних).

На стимулювання вчителів до набуття конфліктологічної компетенції спрямовувалися різноманітні заходи методичної роботи закладу (наради, бесіди, науково-практичні конференції та семінари, педагогічні читання, школа передового досвіду й педагогічної майстерності тощо), орієнтовані на ознайомлення з найважливішими проблемами педагогічної конфліктології та доцільність розвитку конфліктологічної компетенції вчителя; усебічне сприяння підвищенню кваліфікації педагога з урахуванням його особистісних потреб і якостей.

Систематизація конфліктологічних знань і вдосконалення конфліктологічних умінь учителів здійснювалися в ході впровадження спецсемінару «Основи педагогічної конфліктології» з використанням форм і методів навчання, наближених до реальної професійно-педагогічної діяльності, спрямованих на партнерську взаємодію й інтерактивність освіти (тренінги, ділові ігри, тематичні дискусії, аналіз інцидентів і конфліктів, що реально виникали в педагогів, моделювання та програвання педагогічних ситуацій, які стосувалися різного роду міжособистісних взаємин в освітньому процесі; виконання вправ на самоконтроль і саморегуляцію психічного стану, робота з власною біографією тощо).

Експериментально перевірено обґрунтовані технологічні етапи та зафіксовано результативність проведеної роботи (приріст високого рівня конфліктологічної компетенції становив 17,3%, достатнього рівня – 21,2%). На основі аналізу статусної структури навчальної групи й визначення рівня благополуччя взаємин виявлено позитивну динаміку стосунків слухачів в освітньому мікросередовищі спецсемінару.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, система методичної роботи, учитель, конфліктологічна компетенція, розвиток, технологічні етапи.

Постановка проблеми. У сучасних соціально-культурних умовах висуваються досить високі вимоги до професійної компетентності вчителя закладу загальної середньої освіти, що викликано потребами реалізації державної освітньої політики, орієнтованої на реформування й модернізацію галузі освіти, утілення в життя Концепції «Нова українська школа».

Одним із найважливіших аспектів професійності вчителя є його спроможність ефективно й самостійно запобігати різноманітним конфліктним ситуаціям і розв'язувати різноманітні конфліктні ситуації, що виникають в освітньому процесі.

Свідома цілеспрямована діяльність учителя із запобігання конфліктам і подолання конфліктів надто важлива, з огляду на те що конфлікти в школах впливають на систему моральних норм і цінностей у суспільстві. Ідеться про те, що конфлікти в освітніх закладах мають властивість

«закладати» конфліктний потенціал у самих його учасниках і в тих, хто є свідком конфлікту. Іншими словами, у цьому разі конфліктність особистості ніби виховується, прищеплюється, адже конфліктують ті, хто має бути еталоном поведінки та взаємин. Це неодмінно буде виявлятися й в інших ситуаціях.

З огляду на це, актуалізується проблема підвищення кваліфікації вчителя та розвитку його конфліктологічної компетенції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психолого-педагогічній науці конфліктологічну компетентність учителя визначено як інтегроване особистісне утворення педагога, що відображає його теоретичну та практичну готовність до здійснення антиконфліктної професійної діяльності (запобігання виникненню деструктивних конфліктів; обмеження негативних, руйнівних наслідків конфліктного протистояння; конструктивне розв'язання конфліктів на справедливій основі;

цілеспрямований вплив на конфліктуючі сторони з метою зниження негативних і максимального використання позитивних функцій конфліктів) [7, с. 7–8].

Проблема формування конфліктологічної компетенції вчителів досліджується також у контексті теоретико-методологічних засад дослідження проблеми конфліктів у педагогіці [5] і загальних основ педагогічної конфліктології [4]; управління педагогічними конфліктами [2]; розкриття сутності й причин виникнення конфліктів у шкільних колективах, способів запобігання їм і розв'язання їх [3; 6]; конфліктологічної підготовки майбутніх учителів [1] тощо.

Водночас питання технологічних етапів розвитку конфліктологічної компетенції вчителя в системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти висвітлено в наукових джерелах недостатньо.

Мета статті. Головною метою роботи є обґрунтування й експериментальна перевірка технологічних етапів розвитку конфліктологічної компетенції вчителя в системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти.

Виклад основного матеріалу. Проведений науковий пошук свідчить про те, що на шляху професійного вдосконалення вчителів існують певні перешкоди, пов'язані зі специфікою професійно-педагогічної діяльності, а саме: педагоги мають, як правило, ґрунтовні професійні знання, навички, уміння (нові знання, прийоми роботи, уміння певним чином конкурують із наявними, якщо вони суперечать уже засвоєним, то людина скоріш знецінить значущість нових, ніж буде перебудовувати власну наявну систему); педагоги спираються на значний професійний досвід, який часто не збігається з теоретичними знаннями (це викликає негативне ставлення до нових знань, до викладача, який у такій ситуації сприймається як теоретик, відірваний від реалій практики); педагоги засвоїли певну систему цінностей, оціночних критеріїв, яка стає інерційною й не дає людині змогу залишатися відкритою до нових впливів, обмежує її можливості в змінах [9, с. 92].

Отже, неможливо примусити вчителя оволодіти способами та прийомами ефективного здійснення антиконфліктної професійної діяльності. Придатними можуть бути лише такі шляхи, які спонукають педагога опосередковано, активізують його як суб'єкта свого професійного становлення, розвитку й саморозвитку.

З огляду на це, особливої значущості набуває система методичної роботи закладів загальної середньої освіти як сукупність взаємопов'язаних педагогічних дій і методичних заходів, спрямованих на поширення та засвоєння передового педагогічного досвіду, організацію співпраці педагогічних працівників на різних адміністративних рівнях.

Загалом метою методичної роботи є сприяння максимально повній професійній самореалізації вчителів засобами методичної роботи, що ідентично створенню педагогічних умов для успішного розкриття їхнього творчого потенціалу. Завданнями методичної роботи є стимулювання та заохочення вчителів до розкриття внутрішнього потенціалу засобами методичної роботи; розкриття потенційних можливостей освітньої інноваційної діяльності для формування методичної компетентності вчителів як складника їхньої професійної компетентності; розвиток здатності до самоосвіти шляхом організації самопізнання, самовдосконалення, саморозвитку у сфері педагогічної діяльності; сприяння співпраці, партнерським відносинам між колегами в процесі методичної роботи [8, с. 18].

З урахуванням вищезазначеного, а також власного багаторічного педагогічного досвіду роботи з учителями визначено такі основні технологічні етапи розвитку конфліктологічної компетенції вчителя в системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти: мотиваційно-орієнтаційний, пізнавальний і діяльнісно-процесуальний.

Провідним завданням *мотиваційно-орієнтаційного етапу* є розвиток спрямованості вчителя на здійснення антиконфліктної діяльності, що зумовлено такими чинниками, як неповна сформованість настанов, потреб, зацікавленості, недостатня обізнаність учителів щодо конструктивного обходження з конфліктами. Так, проведення опитування, анкетування, бесід із 150 вчителями засвідчило, що більшість педагогів не володіла знаннями про сутність конфліктів, їх функції, недооцінювала роль конфліктів у житті людини, уважаючи, що конфлікт – це лише негативне явище, якого треба обов'язково уникати (81,3%). Лише 5,3% педагогів відповіли, що в будь-якому конфлікті є щось позитивне, він створює умови для пізнання нового. Більшість учителів (86,7%) відчували труднощі в конкретизації понять «запобігання» конфліктам, «подолання» конфліктів, не мали чітких уявлень про методи і способи врегулювання конфліктів. 72,0% опитаних не вважали вивчення проблем конфліктології актуальним.

Спонукаю до особистісного прийняття вчителем необхідності самозмінювання як особливого роду професійної діяльності, переведенню зовнішніх стимулів у внутрішні мотиви, що становлять основу й регулюють засвоєння знань і набуття вмінь здійснення антиконфліктної діяльності, сприяло змістово-якісне проведення різноманітних заходів методичної роботи закладу (наради, бесіди, науково-практичні конференції та семінари, педагогічні читання, школа передового досвіду й педагогічної майстерності тощо), спрямованих на ознайомлення з найважливішими проблемами педагогічної конфліктології,

розвитку конфліктологічної компетенції вчителя; усебічне сприяння підвищенню кваліфікації педагога (моральне заохочення, матеріальне стимулювання, надання методичного дня, можливостей стажування та безпосереднього професійно-педагогічного спілкування тощо) з урахуванням його особистісних потреб і якостей.

Пізнавальний етап орієнтований на посилення гносеологічного потенціалу вчителя, тобто систематизацію й узагальнення професійно значущих знань та уявлень про педагогічні конфлікти і способи поводження з ними. Як когнітивна основа й центральне ядро базику антиконфліктної діяльності сформована система знань перетворюється на переконання та є керівництвом до усвідомлених практичних дій.

Діяльнісно-процесуальний етап передбачає вдосконалення вчителем сукупності конфліктологічних умінь, а саме: діагностичні (адекватний аналіз конфліктної ситуації, чітке визначення вихідних параметрів конфлікту, його причин, учасників, їхніх особливостей, мотивів, намірів), комунікативні (уміння ведення діалогу, орієнтуєчись на правила безконфліктного спілкування, особливості й емоційний стан співбесідника), регулятивні (спроможність вжити ефективні методи розв'язання конфлікту), прогностичні (обґрунтований прогноз розвитку подій у конфлікті), рефлексивні (аналіз і корекція власної поведінки).

Для систематизації конфліктологічних знань і вдосконалення конфліктологічних умінь учителів упроваджено розроблений автором постійно діючий психолого-педагогічний спецсеминар «Основи педагогічної конфліктології» з використанням форм і методів навчання, що максимально наближують процес пізнання до реальної професійно-педагогічної діяльності, спрямовані на партнерську взаємодію й інтерактивність освіти (тренінги, ділові ігри, тематичні дискусії, аналіз інцидентів і конфліктів, що реально виникали в педагогів у різних життєвих обставинах, моделювання та програвання педагогічних ситуацій, які стосувалися різного роду міжособистісних взаємин в освітньому процесі; виконання вправ на самоконтроль і саморегуляцію психічного стану, робота з власною біографією тощо).

Оволодіння вчителями конфліктологічними знаннями й уміння передбачало належний рівень інформаційного супроводу (забезпечення нормативними документами, психолого-педагогічними джерелами, банком сучасного передового педагогічного досвіду тощо).

Удосконалення конфліктологічних знань і умінь вимагало також здійснення педагогами самоосвітньої роботи, спрямованої на самостійне, добровільне, самокероване, неперервне засвоєння сучасних освітніх ідей і підходів, оновлення й набуття нових знань і досвіду, що уможливує

вдосконалення професійних та особистісних якостей і вмінь і тим самим сприяє практичному вирішенню проблем запобігання конфліктам і подолання конфліктів.

Педагогічний експеримент проведено впродовж 2016–2019 років на базі закладів загальної середньої освіти I–III ступенів Київського району Харківської міської ради Харківської області. Формувальним етапом експерименту охоплено експериментальну групу Е, яку становили 52 особи.

Для визначення динаміки сформованості конфліктологічної компетенції вчителів використовувалися методи бесіди, спостереження, тестування, експертних оцінок показників у відповідно заданих педагогічних ситуаціях.

Аналіз змін передбачав вивчення динаміки взаємин слухачів спецсеминару на основі виявлення статусної структури навчальної групи та визначення рівня благополуччя взаємин (відношення кількості слухачів, які належать до сприятливих соціометричних категорій, до загальної кількості педагогів групи); взаємності виборів (відношення кількості взаємних виборів до загальної кількості виборів у групі).

Залежно від прояву сукупності критеріїв (мотиваційний, когнітивний, процесуально-діяльнісний) і показників (позитивне ставлення й усвідомлення доцільності набуття конфліктологічної компетенції, повнота конфліктологічних знань, сформованість конфліктологічних умінь) розвиненість конфліктологічної компетенції вчителів диференціювалася на високий, достатній і низький рівні.

Результати експерименту свідчать про ефективність проведеної роботи. Так, приріст високого рівня конфліктологічної компетенції становив 17,3%, достатнього рівня – 21,2% (відповідно, зменшився низький рівень готовності – на 38,5%).

Значні позитивні зрушення, що відбулися, зумовлено тією практичною роботою, що проводилася з метою закріплення теоретичних знань і набуття досвіду діяльності під час занять із спецсеминару із застосуванням різних форм і методів роботи з учителями (бесіди, рольові та ділові ігри, аналіз конфліктних ситуацій тощо). Особливо корисними були тренінгові вправи, спрямовані на розвиток у слухачів умінь ефективного спілкування й раціональної поведінки в конфлікті, умінь правильно оцінювати конфлікт, приймати адекватні рішення щодо запобігання конфлікту й розв'язання його. Не менш важливу роль відігравали цільові завдання, спрямовані на застосування конфліктологічних знань і умінь у професійній діяльності.

Виявлено позитивні зміни в освітньому мікросередовищі – у характері взаємин слухачів. Приріст рівня благополуччя взаємин становив 19,2%, взаємності виборів – 9,6%. Проведення

експериментальної роботи сприяло покращенню статусної структури навчальної групи, зменшенню кількості слухачів, які належали до несприятливих соціометричних категорій.

Виявлені позитивні зміни підтверджуються також свідченнями викладачів, які працювали зі слухачами й відмічали такі риси, як зростання відповідальності в освітній діяльності, більшу вимогливість до себе, толерантність у взаємодії та спілкуванні, відсутність серйозних зіткнень у стосунках «слухач-слухач», «слухач-викладач». Це пояснюється ефективністю роботи, орієнтованої на формування конфліктологічної компетенції вчителів.

Висновки і пропозиції. Теоретично обґрунтовано етапи розвитку конфліктологічної компетенції вчителя в системі методичної роботи закладів загальної середньої освіти, а саме: мотиваційно-орієнтаційний, пізнавальний (посилення гносеологічного потенціалу вчителя), діяльнісно-процесуальний (удосконалення вчителем сукупності конфліктологічних умінь – діагностичних, комунікативних, регулятивних, прогностичних, рефлексивних).

Розвитку спрямованості вчителя на здійснення антиконфліктної професійної діяльності сприяли: різноманітні заходи методичної роботи закладу з ознайомлення з найважливішими проблемами педагогічної конфліктології; стимулювання підвищення кваліфікації педагога з урахуванням його особистісних потреб і якостей.

Систематизація конфліктологічних знань і вдосконалення конфліктологічних умінь учителів здійснювалися в ході проведення спецсеминару «Основи педагогічної конфліктології» з використанням інтерактивних форм і методів навчання (тренінги, ділові ігри, дискусії, аналіз інцидентів і конфліктів, виконання вправ на самоконтроль і саморегуляцію, робота з власною біографією тощо).

Експериментальна перевірка визначених технологічних етапів засвідчила успішність проведеної роботи: приріст високого рівня конфліктологічної компетенції становив 17,3%, достатнього рівня – 21,2%.

На основі аналізу статусної структури навчальної групи та визначення рівня благополуччя взаємин виявлено позитивну динаміку стосунків слухачів в освітньому мікросередовищі спецсеминару.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Перспективними напрямками подальшого дослідження вважаємо реалізацію індивідуального підходу до розвитку конфліктологічної компетенції вчителів, виявлення способів організації самостійної роботи педагогів щодо вдосконалення їхньої конфліктологічної компетенції.

Список використаної літератури:

1. Антонов Г.В. Педагогічні засади запобігання і розв'язання конфліктів у навчально-виховному середовищі вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2006. 20 с.
2. Антонов Г.В., Іонова О.М. Управління педагогічними конфліктами: методи діагностики конфліктів. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи* : збірник наукових праць. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2005. Вип. 23. С. 3–13.
3. Анцупов А.Я. Профилактика конфликтов в школьном коллективе. Москва : Гуман. изд. центр ВЛАДОС, 2003. 208 с.
4. Галузьяк В.М., Холковська І.Л. Педагогічна конфліктологія : навчальний посібник. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. 208 с.
5. Іонова О.М. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми конфліктів у педагогіці. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : збірник наукових праць. Луганськ : СЛУ, 2005. Вип. 2 (8). С. 72–85.
6. Клименских М.В., Ершова И.А. Педагогические конфликты в школе : учебное пособие. Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2015. 76 с.
7. Лукашенко А.О. Педагогічні умови формування конфліктологічної компетентності вчителя загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Харків, 2006. 20 с.
8. Рибалко Л.С., Черновол-Ткаченко Р.І., Куценко Т.В. Акмеологічні засади професійної самореалізації вчителів у системі методичної роботи загальноосвітніх навчальних закладів. Харків : Вид. група «Основа», 2017. 128 с.
9. Семиченко В.А. Психологічні проблеми навчання педагогічних працівників у системі післядипломної освіти. *Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992–2002* : збірник наукових праць. Харків : ОВС, 2002. Ч. 2. С. 86–94.

Kutsenko T. Technological stages of development of teacher's conflictological competence in the system of methodic work of general secondary educational institutions

The article deals with development of teacher's conflictological competence in the system of methodic work of general secondary education institutions. The author has substantiated the technological stages of development of teacher's conflictological competence. They are: motivational-orientation, cognitive and activity-procedural stages. The motivational-orientation stage is aimed at formation of teacher's focus on implementation of anti-conflict professional activity. The cognitive stage means strengthening teacher's

gnoseological potential. The activity-procedural stage means teacher's improvement of conflictological skills (diagnostic, communicative, regulative, prognostic, reflexive).

Various activities of the methodical work of educational institution have been focused on stimulating teachers to acquire conflictological competence. These activities were meetings, discussions, scientific-practical conferences and seminars, pedagogical readings, school of excellence and pedagogical skills etc., and they were aimed at familiarization with the most important issues of conflictology and advisability of development of teacher's conflictological competence. The comprehensive promotion of teacher's advanced training, taking into account his personal needs and qualities, have also stimulated teachers to acquire conflictological competence.

The systematization of teachers' conflictological knowledge and improvement of conflictological skills have been carried out during the implementation of the special seminar "Fundamentals of Pedagogical Conflictology" with the use of educational forms and methods which were close to real professional and pedagogical activity and were aimed at partner interaction and interactivity of education. They were trainings, business games, thematic discussions, analysis of incidents and conflicts that teachers really had had before, modeling and acting out pedagogical situations which concerned different interpersonal relationships in educational process, performance of exercises for self-control and self-regulation of mental state, work with own biography etc.

The substantiated technological stages have been experimentally verified, and the effectiveness of the conducted work has been fixed (the growth of the high level of conflictological competence was 17.3%, and the growth of the sufficient level was 21.2%). Based on the analysis of the status structure of the group and determination of the level of relationship welfare, positive dynamics of participants' relationships in the educational microenvironment of the special seminar has been identified.

Key words: *general secondary educational institution, system of methodical work, teacher, conflictological competence, development, technological stages.*